

pomněnka

vzkvétá zpět

změna

smělá pjenkava
zběsile pĕla
bělostnému měsíci

vjezd

městský

a jiné pravopisné hry
s BJE, VJE, BĚ, PĚ, VĚ
+ MĚ, MNĚ + S, Z, VZ

zvěd

usměvaně

Eva Mrázková

spěchá

objez

vzepětí

Zábavná gramatika pro žáky 1. stupně ZŠ

Smělá pěnkava zběsile pěla bělostnému měsíci

*a jiné pravopisné hry
s BJE, VJE, BĚ, PĚ, VĚ + MĚ, MNĚ + S, Z, VZ*

Eva Mrázková

Edika
Brno
2012

Kořen, předpona, přípona, koncovka

Anička se dlouze dloubá tužkou v rozdrbaném copánku. Krčí nosík a dloubání nabývá na intenzitě. Myslela si, že když zvládla *i* a *y* ve vyjmenovaných slovech, tak už ji v hodinách češtiny nemůže nic nemile překvapit. Ale ouha. Je tu další problém! Kdy psát *s* a kdy *z*? A někdy dokonce *vz*! Anebo *mě* – *mně*, to je také kouzelná dvojice! A kdy napsat *ě* a kdy *je*? Všechno prý souvisí se stavbou slova. Když jim paní učitelka začala vysvětlovat stavbu slova, tak to vypadalo docela srozumitelně, snad i zábavně. Novou látku rychle pochopila, měla pocit, že je všechno naprosto jasné. Slovo má kořen, k některému se na začátku přidá předpona, někdy i více předpon, dozadu se připne přípona nebo více přípon a všechno ukončí koncovka. Jak logické, že? Nikde přece není žádný zádrhel nebo záludnost. Ale při diktátu je vždycky všechno jinak...

Jak si rychle uvědomit, kdy kterou předponu použít? A jestli se vlastně jedná o předponu nebo součást slovního základu? Takle stavba slova, i když se ze začátku jevila nezáludně, asi bude pěkně tvrdý oříšek!

Anička rázně ukončila cuchání copánku a začala psát...

Nakoukla do učebnice na poučku, jestli je to správně:

Kořen: je část slova společná pro všechna odvozená slova, nese základní význam a nelze ho dále dělit.

Předpona: je část slova **před** kořenem, která mění význam slova.

Např.: **vý**-měř, **po**-měř, **zá**-měř, **roz**-měř

Přípona: je část slova **za** kořenem, která mění význam slova.

Např.: cukr-**ář**, cukr-**ový**, cukr-**árna**

Pomocí předpon a přípon tedy tvoříme **nová slova**.

Koncovky: používáme, jestliže slova skloňujeme nebo časujeme. Pomocí koncovek **měníme pouze tvar slov**, význam slova se však nemění.

Např.: jed-**u**, jed-**eš**, jed-**e**, jed-**eme**, jed-**ete**, jed-**ou**

žen-**a**, žen-**y**, žen-**ě**, žen-**u**, žen-**o**, žen-**ě**, žen-**ou**

Část předponová může být tvořena jednou nebo více předponami.

Např.: **ne-vy**-máchaný

Část příponová může být tvořena jednou nebo více příponami.

Např.: stroj-**íren-ský**

Nebo je část příponová tvořena příponou a koncovkou.

Např.: pek-**ař-em**

Správně to bylo. Ale Anička si nebyla jistá. Vzpomněla si na kouzelné pero, které jí pomohlo s učením vyjmenovaných slov a v hlavičce jí začal klíčit nápad. Požádá pero, aby jí pomohlo naučit se porozumět předponám, kořenům a příponám. Určitě jí zase všechno vysvětlí a zopakuje, takže si bude jistější a nebude už mít u diktátu stažený žaludek a nezažije už pocity strachu před otevřením sešitu, co na ni vyjukne za nepěknou známku. Pero přece nepěkné známky píše nerado, určitě se zase domluví se svým mladším bratrem, kterého má paní učitelka v zásuvce. Ten jistě kouzelné pero zase na čásek zastoupí a bude místo něj s paní učitelkou opravovat sešity a psát známky.

Co si Anička naplánovala, to i dalšího dne udělala. Kouzelné pero s nadšením souhlasilo. Radši si dá tu práci, Aničku gramatiku naučí a ještě se při tom pobaví, než by jí psalo špatné známky.

Děti, kouzelné pero nabízí pomoc při učení se kořenům, předponám a příponám i vám! Pokud máte chuť procvičit si gramatiku anebo se vám při psaní diktátů taky maličko stahuje žaludek jako Aničce, neváhejte a připojte se k nim.

Obrázková legenda kouzelného pera:

označuje rady kouzelného pera a vysvětlení věcí, ve kterých bys mohl(a) chybovat.

označuje cvičení, která si pro tebe kouzelné pero připravilo.

označuje správné znění cvičení. Tuto kapitolu si proto nalistuj po každém cvičení.

Nakoukni do Aniččiny učebnice na poučky o kořenu, předponě, příponě a koncovce a na rozehrání se zkus při řešení několika jednoduchých cvičení zamyslet nad stavbou slova.

Cvičení 1

Vymysli co nejvíc slov s kořenem *klid* – podstatná jména, přídavná jména, slovesa... Všechna slova, která tě napadnou, si zapiš.

KLID _____

Cvičení 2

Všechny věty v kratičké pohádce obsahují slovo se stejným kořenem. Najdi opakující se kořen ve všech větách a podtrhni jej.

V malém království za devatero řekami, osmero horami a sedmero větrnými mlýny stál malebný zámek. V zámku kraloval rozverný pan král Kryšpín. Za ženu měl rozmarnou královnu Eleonoru. Měli spolu překrásnou královskou dceru Evelínku, která však byla velice posmutnělá. Netěšilo ji královo rozhodnutí provdat ji. Na zámek se sjeli princové i kralevisi z širošířého okolí. Všichni se ucházeli o ruku krásné Evelínky a všichni chtěli

kralovat. Ale Evelínka nechtěla žádného královského synka, protože tajně milovala pasáčka Jiříka. U všech králů a kralevisů, jak tohle všechno dopadne?!

Cvičení 3

V následujících slovech červeně podtrhni kořen. Pokud slovo obsahuje předponu, tak ji zakroužkuj modře, příponu zeleně a koncovku žlutě.

nesmysl
rozzlobený
objímám
proradný
lítostivé
sklíčení
zídka
zesílit
potápění
poprosit
odklidit

nábytek
vrták
osel
nenechavý
líný
zablátit
odvážná
promyšlený
prochodit
sítka
hladný

Cvičení 4

Najdi a spoj ve sloupcích slova významem protikladná a podtrhni v nich kořen. Zakroužkuj, jaké bys chtěl(a) mít vlastnosti.

statečný
veselý
bázlivý
rozvážný

mlčenlivý
upovídaný
ukvapený
smutný

Cvičení 5

Najdi v příběhu slovesa s předponou *roz-*.

Rozálie je rozumná žena. Už za rozbřesku vždy roztahuje závěsy, rozhrnuje záclony a při ranním rozčesávání svých dlouhých vlasů se rozplývá nad krásami své zahrady. Paní Rozálie miluje přírodu. Rozumí všem živým tvorům, rozmlouvá s nimi a stará se o ně. Jednou se však velmi rozčílila, ba přímo rozlítla na psa Reka ze sousedství.

„Co to vyvádíš? Reku, máš rozum?“ rozkřikla se rozhořčeně na Reka, přerušila svou malou ranní rozcvičku a rozběhla se k psíkovi. „Copak nerozumíš? Hned toho nechej!“ rozléhal se její hlas po všech zahradách rozprostřených po okolí.

Co myslíte, děti, copak paní Rozálii tak rozhněvalo? Rek rozvášněně rozhrabával její záhon s rozmarýnem. Hrabal a hrabal jako rozumu zbavený. Rozálie se zastavila nad rozdivočeným Rekem a měla jasno. Rek zase honí myšky! Vždycky se do toho boje pustí s plnou vervou, celý se rozježí, rozvrčí a hrabe a hrabe. Ale většinou z rozepří s myškami odejde s oháňkou smutně staženou mezi zadníma nohama. Myšky bývají rychlejší. Když se pak Rek rozkukává kolem a vidí rozsah škod, je roztomile rozpačitý. Rozálie se sehnula k Rekovu a rozhrábla mazlivě jeho beztak už rozcuchané chlupy: „Ty malý bojovníku, teď tu spoušť spolu pěkně uklidíme.“

Cvičení 6

Kolik slov s kořenem *jem* se skrývá v osmisměrce?

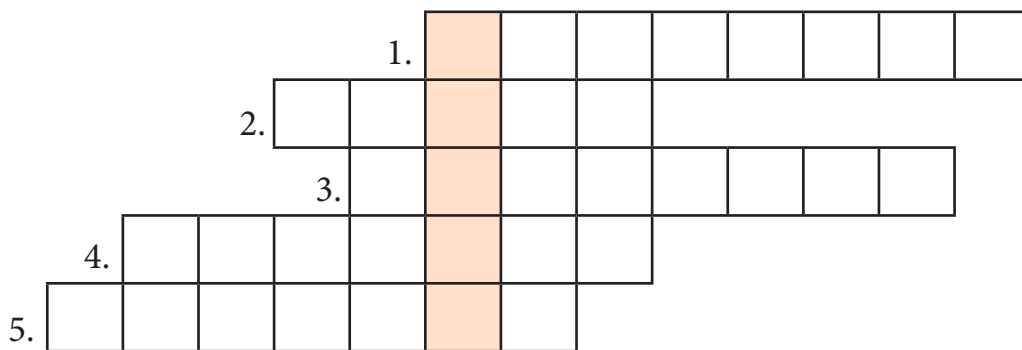
P	D	O	J	E	M	N	É
L	M	E	J	Á	Z	I	N
Y	E	E	Ř	S	E	T	M
N	J	V	J	L	K	D	E
O	Í	J	Z	O	L	Í	J
J	Ř	E	P	N	D	P	Á
E	P	M	E	J	B	O	Z
M	M	E	J	O	P	Š	V

Cvičení 7

Vylušti křížovku.

TAJENKA: Která část slova nese jeho základní význam?

1. část slova mění pouze jeho tvar, ale ponechávající význam slova
2. skládá se z nich věta
3. část slova, která se nachází na jeho začátku a mění význam slova
4. napsaná hláska
5. část slova, která se nachází na jeho konci a mění význam slova

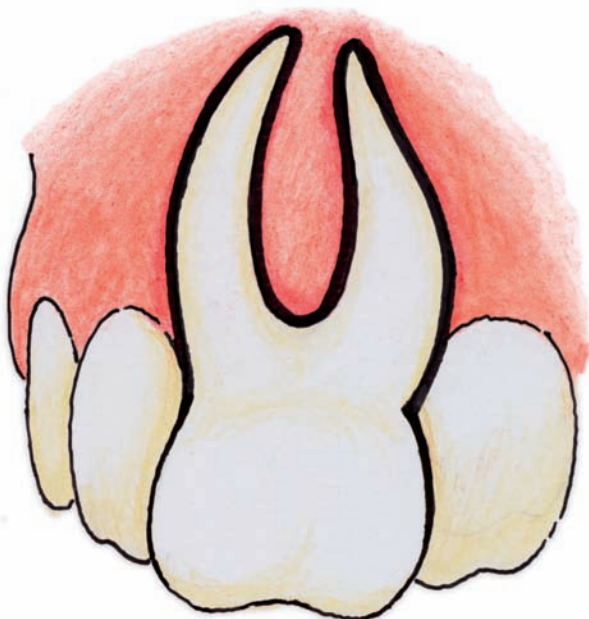
Cvičení 8

Kolik kořenů znáš?

Prohlédni si obrázky znázorňující různé významy slova kořen a ke každému napiš vhodnou větu. Pokud tě napadnou další významy, poznač si je a také je doplň větou.

1) podzemní část rostliny nebo stromu čerpající živiny z půdy

2) spodní část nebo začátek zubu, nosu, jazyka či vlasu

3) rodinné kořeny – rodokmen

4) další významy slova kořen

Cvičení 1**Podstatná jména:** klid, úklid, klidás, poklid.**Přídavná jména:** klidný, uklidněný, uklidový, uklidňující, poklidný.**Slovesa:** vyklidit, uklidit, sklidit, odklidit, klidit se, uklidnit**Příslovce:** klidně, poklidně**Cvičení 2****Kořen:** král (kral)

V malém **království** za devatero řekami, osmero horami a sedmero větrnými mlýny stál malebný zámek. V zámku **kraloval** rozverný pan **král** Kryšpín. Za ženu měl rozmarnou **královnu** Eleonoru. Měli spolu překrásnou **královskou** dceru Evelínku, která však byla velice posmutnělá. Netěšilo ji **královo** rozhodnutí provdat ji. Na zámek se sjeli princové i **kralovici** z širošířého okolí. Všichni se ucházeli o ruku krásné Evelínky a všichni chtěli **kralovat**. Ale Evelínka nechtěla žádného **královského** synka, protože tajně milovala pasáčka Jiříka. U všech **králů** a **kraloviců**, jak tohle všechno dopadne!?

Cvičení 3

nesmysl, **nábytek**, **rozzlobený**, **vrták**, **objímám**, **osel**, **proradný**, **nenechavý**, **lítostivé**, **líný**, **sklíčení**, **zablátit**, **zídka**, **odvážná**, **zesílit**, **promyšlený**, **potápění**, **prochodit**, **poprosit**, **sítka**, **odklidit**, **hladný**

Cvičení 4

statečný → **bázlivý**, **veselý** → **smutný**, **ukvapený** → **rozvážný**, **upovídáný** → **mlčenlivý**

Cvičení 5

Rozálie je rozumná žena. Už za rozbřesku vždy **roztahuje** závěsy, **rozhrnuje** záclony a při ranním rozčesávání svých dlouhých vlasů se **rozplývá** nad krásami své zahrady. Paní Rozálie miluje přírodu. **Rozumí** všem živým tvorům, **rozmlouvá** s nimi a stará se o ně. Jednou se však velmi **rozčílila**, ba přímo **rozlítla** na psa Reka ze sousedství. „Co to vyvádíš? Reku, máš rozum?“ **rozkřikla** se rozhořčeně na Reka, přerušila svou

malou ranní rozcvičku a **rozběhla** se k psíkovi. „Copak **nerozumíš**? Hned toho nechej!“ **rozléhal** se její hlas po všech zahradách rozprostřených po okolí. Co myslíte, děti, copak paní Rozálii tak **rozhněvalo**? Rek rozvášněně **rozhrabával** její záhon s rozmarýnem. Hrabal a hrabal jako rozumu zbavený. Rozálie se zastavila nad rozdivočeným Rekem a měla jasno. Rek zase honí myšky! Vždycky se do toho boje pustí s plnou vervou, celý se **rozježí**, **rozvrčí** a hrabe a hrabe. Ale většinou z rozepří s myškami odejde s oháňkou smutně staženou mezi zadníma nohama. Myšky bývají rychlejší. Když se pak Rek **rozkoukává** kolem a vidí rozsah škod, je roztomile rozpačitý. Rozálie se sehnula k Rekovi a **rozhrábla** mazlivě jeho beztak už rozcuchané chlupy: „Ty malý bojovníku, teď tu spoušť spolu pěkně uklidíme.“

Cvičení 6

V osmisměrce se skrývá 9 slov: **vodojem**, **plynojem**, **příjem**, **zájem**, **objem**, **dojemné**, **pojem**, **vzájemné**, **vjem**

P	D	O	J	E	M	N	É
L	M	E	J	Á	Z	I	N
Y	E	E	Ř	S	E	T	M
N	J	V	J	L	K	D	E
O	Í	J	Z	O	L	Í	J
J	Ř	E	P	N	D	P	Á
E	P	M	E	J	B	O	Z
M	M	E	J	O	P	Š	V

Cvičení 7

TAJENKA: KOŘEN

			K	O	N	C	O	V	K	A
S	L	O	V	O						
		P	Ř	E	D	P	O	N	A	
	P	Í	S	M	E	N	O			
P	Ř	Í	P	O	N	A				

Psaní bje, vje, bě, vě, pě

V předchozích cvičeních jsme si zopakovali, jak se tvoří slovo, že má kořen, někdy může mít předpony, přípony a koncovky. Anižce i tobě to pomůže při rozhodnutí, zda po *b*, *p* nebo *v* napsat *ě* anebo *je*. Přečti si poznámky k pravopisu, podívej se na příklady, dvojice podobných slov a potom si zkus udělat cvičení. Určitě to pro tebe bude hračka!

Poznámky k pravopisu:

- Jsou-li písmena **b** nebo **v** počátečními písmeny kořene, píšeme po nich vždy **ě**.
Např.: běžec, oběd, věk, věno, věda
- Skupinu **bje**, **vje** píšeme v tom případě, jestliže **po předponách ob- a v-** následuje kořen začínající skupinou **je-**.
Např.: objev, objet, vjet, vjem
Pomůcka: Zkus předponu vynechat anebo zaměnit za nějakou jinou. Pokud slovo, které zůstane, anebo slovo s jinou předponou budou dávat smysl, pak se jedná o kořen.
- A nakonec písmeno **p**. Je opravdu *pěkné* – po **p** se totiž píše **vždy ě**. Nemusíš přemýšlet o tom, zda je *p* součástí předpony nebo kořene.

Vraťme se ještě k pomůcce, kterou nabízí kouzelné pero. Trochu ji společně prozkoumejme. Zkusme čarovat s předponami – někdy uděláme čáry máry fuk a necháme ji zmizet, jindy vykouzlíme novou. Vezměme třeba slovo *objet*. Takže provedeme kouzlo poprvé a necháme zmizet předponu *ob-*. Zůstane nám slovo *jet*. Znáš slovo *jet*?

Psaní bje, vje, bě, vě, pě

Samozřejmě sloveso *jet* používáme velmi často.

Např.: Musíme *jet* autobusem do školy.

Možná bychom raději chtěli *jet* vlakem?

Ale úplně nejlepší by bylo *jet* někam na výlet...

Třeba k moři...

Ale konec snění. Teď provedeme další kouzlo – a z klobouku vyčarujeme nějaké pěkné předpony. Opatrně, ať se nám nepomíchají!

Tak co, zkusil(a) sis všechny vyčarované předpony přidat ke kořeni *jet*? Dávají ta slova smysl?

Vymyslíš ještě nějaké jiné předpony, které by se mohly přidat ke kořeni *jet*? Zapiš si je.

Teď společně zkusme vymyslet kořeny slov, které začínají na *je-*. Ulehčí nám to práci, když si je sepíšeme. Třeba se nám společně s obrázkem lépe uloží do hlavy:

• *-JET-*

Příklady slov: *objet*, *vjet*, *objetí*

Řidič musel *objet* vyvrácený strom
a nechtěně při tom *vjel* do příkopu.

- **-JEZD-**

Příklady slov: *objezd, vjezd*

Ten *vjezd* je příliš úzký, nejsem si jista, jestli můj vůz projede.

- **-JEDN-**

Příklady slov: *objednat, objednávka*

Je vaše *objednávka* v pořádku?

- **-JEV-**

Příklady slov: *objev, objevit, objevitel, objevení, objevný, objevně*

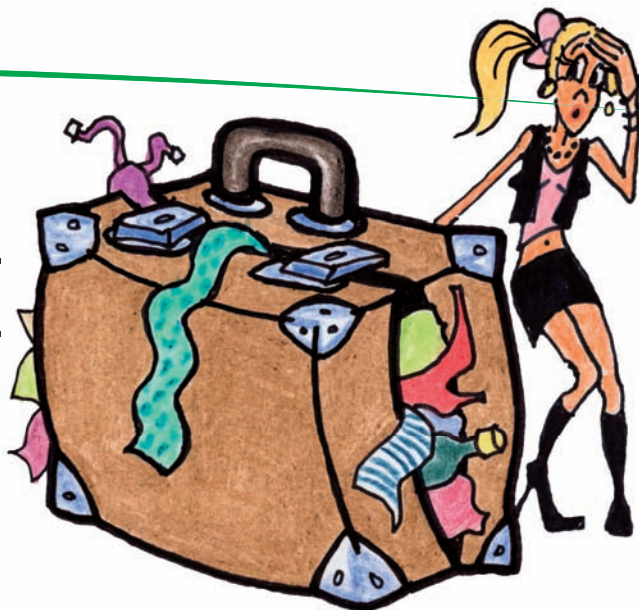
Myslíš, že se někdy podaří *objevit* elixír mládí?

• -JEM-

Příklady slov: *objem*, *objemný*, *objemový*

Tvůj kufr je opravdu *objemný*.

Zapamatuj si ještě následující slova, ve kterých se píše také *je* po *b*. V těchto případech se ale jedná o slova cizího původu, postupně se s nimi budeš setkávat stále častěji:

- *objekt* (tj. předmět)
- *objektivní* (tj. shodný se skutečností, nezaujatý, nestranný)
- *subjekt* (tj. jedinec, činitel)
- *subjektivní* (tj. osobní, zaujatý, vztahující se k subjektu)
- *objektiv* (tj. soustava čoček optického přístroje)

Teď tě musím upozornit na slova, která se mohou snadno poplést. Znějí stejně nebo podobně, ale mají jiný význam – a hlavně píše se v nich někdy *ě*, jindy *je*:

1) *oběd* / *oběť* / *objet*

- *oběd* – polední jídlo (1. pád podst. jm., jedn. č.)
Maminko, dnešní oběd mi opravdu moc chutnal.
- *oběť* – původně dar božstvu, obřad s tím spojený, nyní často ve významu nezištný čin ve prospěch druhých za cenu vlastní újmy (1. pád podst. jm., jedn. č.)
Udělám to pro tebe, ale uvědom si, že je to pro mě velká oběť.

- *objet* – jízdou vykonat pohyb kolem, jízdou postupně navštívit několik míst (infinitiv slovesa)

Chtěla bych o prázdninách objet všechny svoje blízké přátele.

2) *obětí / objetí*

- *obětí* – 2. pád mn. č. podst. jm. **oběť**

Počet obětí automobilových nehod neustále roste.

- *objetí* – 1. význam – 1. pád podst. jm. (souvisí se slovesem **obejmout**)

Jeho objetí bylo velmi vřelé.

– 2. význam – 1. pád podst. jm. (souvisí se slovesem **objet**)

Objetí překážky bylo pro můj starý vůz velmi náročné a zdlouhavé.

Cvičení 1

Doplň ě nebo je po písmenech b, p nebo v do krátkého příběhu.

B__ta ob__vuje sv__t

B__ta si p__kně hraje v ložnici. Maminka se v__nuje vaření ob__da. B__ta poslouchá mámin zp__v, maminka v__ří, že vaření s B__tou zvládnou. Ale čas b__ží, trvá to celou v__čnost.

B__ta už ob__la s autíčkem celý pokoj a jejím nejdůležitějším v__mem je, že pod postelí je ob__mná krabice v kv__tovaném balicím papíru. „Jééé...“ volá B__ta a ukazuje. Maminka sp__chá za B__tou a nev__ří svým očím. Pak trochu zb__lá! Ach, B__tka ob__vila svůj dárek k prvním narozeninám, v duchu b__duje maminka.

Cvičení 2

Pomoz prosím vyřídit zakázku. Doplň ě, je po písmenech b, p nebo v.

Ob__dnávka

Prosím p__kně, můžete vyřídit moji ob__dnávku? Ano? To je skv__lé! Tak ob__dnávám pytlík zrní pro p__t p__nkav, slunečnicová semínka pro dev__t p__nic, v__rtel ječmene pro b__louše, nové v__dro pro kozu a ob__mný vak na seno. Dejte mi laskavě v__dět, až budou v__ci připravené...

Copak? Že se ob_víte tady na V_trné Hůrce? No to by bylo skv_lé. V_tšinou jsem doma b_hem dopoledne, odpoledne b_žně musím ob_t několik zákazníků.

Víš, co je to věrtel? Dnes už se s tímto slovem asi nesetkáš, možná jen ve starých pohádkách. Je to stará česká dutá míra, něco málo přes 23 litrů.

A vědro znáš? Děti z vesnice možná ano, ale raději připomenu, že se jedná o hlubší okrouhlou nádobu na vodu.

Cvičení 3

Které věty asi říká maminka a které tatínek? Doplně, je, kam je třeba.

- Neb_hej tak rychle.
- Ob_vuj svět.
- P_kně papej, dojez ten ob_d.
- V_nuj se mladší sestřičce.
- No dělej přece, trvá ti to celou v_čnost.

- Dávám ti dv_ p_ tikoruny, b_ ž pro čtyři rohlíky.
- Neb_ duj tak, poraněné záp_ stí není žádná v_ da.
- Nep_ chuj ty sešity do aktovky. Poskládej je!

- Poslouchej ještě, nezav_ šuj telefon.
- Zab_ hni k tetě V_ ře a vyřid' jí, že k ní přijdu p_ šky zítra b_ hem poledne.
- B_ ž se učit, nechci mít doma p_ tkaře, ale v_ dátora.
- Vyklepej b_ houn.
- Pusť ty b_ lice nazp_ t do vody.

Cvičení 4

Doplň do vět slova objet, oběd, oběť, objetí, oběti a obětí.

- Na fotografiích jsem viděla dětské _____ válek.
Měly velmi smutné oči.
- Chtěla bych _____ celický svět, všechno vidět na vlastní oči.
- Necítím se být _____, nechovej se ke mně tak šetrně.
- Bolí mě zub. Je to dnes pro mě velká _____, uvařit vám.
- Musel jsem _____ rozsypaný náklad, proto jsem přijel pozdě na _____.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.